

KKELINGS-

j e c

S U S S E N
O O R
A S S E N E N

REIKINGEN

I

Mogelijkheden en randvoorwaarden
natuur- en milieucursussen

Katern ''Mogelijkheden en randvoorwaarden natuur- en milieucursussen''

**Ontwikkelingsproject Natuur- en Milieueducatie
Cursussen Voor Volwassenen (NME-CVV)**

Uitgave: Project NME-CVV
een samenwerkingsproject van IVN en SME

Postadres: IVN
Postbus 20123
1000 HC Amsterdam

Inhoudsopgave

	Woord vooraf	1
	Leeswijzer	3
H O O F D S T U K	I Doelen, methoden en uitvoering onderzoek	5
H O O F D S T U K	2 Natuur- en milieueducatieve organisaties en volwassenen-educatie	6
H O O F D S T U K	3 De Nederlander en het milieu	13
H O O F D S T U K	4 Structuur en werkzaamheden van enkele organisaties op het terrein van de volwasseneneducatie	20
H O O F D S T U K	5 Mogelijkheden en randvoorwaarden voor natuur- en milieucursussen	25
H O O F D S T U K	6 Literatuur	29
H O O F D S T U K	7 Bijlagen: 1 Geraadpleegde personen en organisaties	30
	2 Enquête	30

Woord vooraf

Voor U ligt het katern 'Mogelijkheden en Randvoorwaarden'. Dit katern verschijnt in de reeks 'Handreikingen' bij het samenstellen van natuur- en milieucursussen voor volwassenen.

'Mogelijkheden en Randvoorwaarden' is een bewerkte versie van een vooronderzoek naar de groepen volwassenen die met cursorische activiteiten op het gebied van natuur- en milieueducatie te bereiken zijn en naar de mogelijkheden en randvoorwaarden voor deze activiteiten.

Dit onderzoek is onderdeel van het Ontwikkelingsproject Natuur- en Milieueducatie, Cursussen Voor Volwassenen (NME-CVV).

Het bevat informatie die bruikbaar is voor hen die, al dan niet beroepsmatig, werkzaam zijn binnen de natuur- en milieueducatie en voor (beroeps)werkers in de volwasseneneducatie. Te denken valt aan provinciale Consulenten Natuur- en milieueducatie, medewerkers bij milieu-federaties en milieueducatieve medewerkers bij de gemeente, maar ook aan vrouwenorganisaties die een of meer van hun bijeenkomsten willen wijden aan natuur en milieu. Verder kan dit katern nuttige ideeën en tips bieden aan studiekringen en werkgroepen binnen diverse maatschappelijke organisaties.

Dit katern biedt informatie die nuttig is als voorbereiding op de eigenlijke opzet van een natuur- en milieucursus voor volwassenen. Aan de orde komen o.a.:

- in welke natuur- en milieuonderwerpen zijn Nederlanders eigenlijk geïnteresseerd?
- welke organisaties houden zich bezig met natuur- en milieueducatie voor volwassenen?
- aan welke randvoorwaarden dienen cursussen over natuur en milieu te voldoen om effectief te zijn?

Wij hopen dat dit katern een praktische hulp is voor ieder die een cursus natuur en milieu voor volwassenen wil opzetten.

De katernen die in deze serie verschijnen, bevatten praktische handreikingen voor ieder die zich binnen de natuur- en milieueducatie of de volwasseneneducatie wil bezighouden met het opzetten van natuur- en milieucursussen voor volwassenen. De katernen in deze serie zijn bewerkte versies van onderzoeksrapporten die verschijnen in het kader van het Ontwikkelingsproject Natuur- en Milieueducatie, Cursussen Voor Volwassenen (NME-CVV). Dit project wordt gefinancierd door het Ministerie van Landbouw en Visserij en wordt uitgevoerd door het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN) en de Stichting Milieu-Educatie (SME). Het project is gestart in oktober 1988 en eindigt in 1990. Doel van het project is de ontwikkeling van natuur- en milieucursussen en de invoering van natuur- en milieueducatie in de buitenschoolse vorming voor volwassenen.

Leeswijzer

In hoofdstuk 1 worden de doelen, methoden en de uitvoering van het onderzoek beschreven. Duidelijk wordt hoe de gegevens tot stand zijn gekomen en in hoeverre ze representatief zijn voor het brede terrein van natuur- en milieueducatie en volwasseneneducatie.

In hoofdstuk 2 worden activiteiten en werkzaamheden beschreven van een aantal milieueducatieve organisaties die zich met natuur- en milieucursussen voor volwassenen bezighouden. Doel van deze beschrijving is het inventariseren van aandachtspunten die van belang zijn tijdens de voorbereidingen van een natuur- en milieucursus.

Hoofdstuk 3 beschrijft de interesse van Nederlanders voor natuur- en milieuonderwerpen en de oplossingen voor milieuproblemen die zij belangrijk vinden. Naast meer algemene uitspraken, wordt aangegeven welke natuur- en milieuonderwerpen deelnemers aan activiteiten van de onderzochte natuur- en milieueducatieve organisaties belangrijk vinden. Ook de achtergronden van de onderwerp- en themakeuzes van deze organisaties voor hun cursussen komen aan bod. Dit hoofdstuk biedt cursusbegeleiders informatie die nodig is voor het kunnen maken van meer gefundeerde keuzes voor de inhoud van natuur- en milieucursussen.

Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van de organisatiestructuur en activiteiten van een aantal organisaties die zich met volwasseneneducatie bezighouden. Het betreft de volksuniversiteiten en enkele grote 'traditionele' vrouwenorganisaties. Het zicht dat hiermee op deze organisaties ontstaat, kan behulpzaam zijn bij het zoeken naar mogelijkheden voor samenwerking bij het opzetten van cursussen.

Hoofdstuk 5 inventariseert op basis van de voorafgaande hoofdstukken een aantal belangrijke randvoorwaarden waar natuur- en milieucursussen aan dienen te voldoen. Kennis daarvan is nuttig om bij de opzet van een natuur- en milieucursus de beoogde doelgroep effectief te kunnen bereiken.

Hoofdstuk 6 geeft een overzicht van relevante literatuur en hoofdstuk 7 bevat bijlagen.

Doelen, methoden en uitvoering onderzoek

1.1 INLEIDING

Dit onderzoek is een vooronderzoek dat is uitgevoerd in de eerste fase van het Ontwikkelingsproject natuur- en milieueducatie, Cursussen Voor Volwassenen (NME-CVV). Het vooronderzoek had tot doel de keuzes te onderbouwen voor de ontwikkeling van thema's en opzet van cursussen in het kader van het project NME-CVV en keuzes te maken ten aanzien van organisaties die bij het project kunnen worden betrokken voor het testen van cursusmaterialen. Daarbij is uit tijds- en nuttigheidsoverwegingen niet gestreefd naar representativiteit en volledigheid voor wat betreft het gehele veld van natuur en milieueducatieve organisaties en activiteiten.

Onderzoek naar de voorbereidingen nodig voor een effectieve opzet van natuur- en milieucursussen voor volwassenen is schaars. Er kan -voor zover bekend- slechts worden verwezen naar de publikatie van P. van Meegeren uit 1987 over het belang van een planmatige voorbereiding van natuur- en milieuvorlichting.

In dit vooronderzoek staan voorbereidingen voor natuur- en milieucursussen centraal. Daarbij is dankbaar gebruik gemaakt van gegevens uit Van Meegeren's publikatie.

Om inzicht te krijgen in de aspecten en onderdelen waaruit de voorbereidingen voor natuur- en milieucursussen zouden moeten bestaan is de volgende werkwijze gevolgd:

- literatuuronderzoek, waaronder onderzoeksrapporten, literatuur en tijdschriften van organisaties op het terrein van de natuur en milieu-educatie en de volwasseneneducatie.
- half-gestructureerde interviews met vertegenwoordigers van de onderzochte organisaties en een medewerkster van de Milieutelefoon van de Vereniging Milieudefensie.

Hiervoor is gebruik gemaakt van een hiervoor ontworpen enquête-lijst (zie bijlage). De interviews zijn zowel mondeling als telefonisch afgenomen.

Natuur- en milieueducatieve organisaties en volwasseneneducatie

2.1

INLEIDING

Onderstaand volgt een beschrijving van drie organisaties die zich met natuur- en milieueducatie voor volwassenen bezighouden.

Per organisatie wordt beschreven op welke doelgroepen deze organisaties zich richten en op welke wijze deelnemers worden geworven. Ook de werkwijze en de onderwerpen en thema's van de cursussen komen aan bod.

2.2

MILIEUKOMPAS

2.2.1 Algemeen

Milieukompas is ontstaan vanuit het project Milieu en Huishouden, het educatieproject van de Vereniging Milieudefensie. Omdat tegenwoordig niet alleen meer aandacht besteed wordt aan het thema milieu en huishouden is de naam gewijzigd in Milieukompas. De binding met Milieudefensie is nog steeds aanwezig. Vanuit Milieukompas worden jaarlijks zo'n 20 cursussen gegeven, die meestal uit vier of acht bijeenkomsten bestaan. De groepsgrootte bedraagt meestal 10 tot 20 mensen. Daarnaast worden er per jaar 200 tot 300 eenmalige voorlichtingsbijeenkomsten gegeven met in totaal ongeveer 3000 deelnemers. Bij de korte cursussen ligt het accent op het verstrekken van informatie over milieuonderwerpen, bij de langere op het aanreiken van handelingsperspectief. Van deelnemers aan de lange cursussen wordt verwacht, dat ze na afloop van de cursus zich actief voor het milieu inzetten, o.a. door middel van beleidsbeïnvloeding in de directe omgeving, actievoeren, voorlichting geven of zelf cursussen opzetten.

2.2.2 Doelgroepen en werving

In de beginfase van het project, toen nog Milieu en Huishouden geheten, werden vooral vrouwen tussen 30 en 50 bereikt, die verontrust waren over het milieu en er zelf wat aan wilden doen. Nu de cursussen echter breder van opzet zijn, is de groep die bereikt wordt aan het veranderen. Het publiek is gemiddeld jonger geworden en er komen geleidelijk meer mannen. De meeste jonge mensen hebben een

hogere opleiding (studerend, of net afgestudeerd) en zijn tussen de 20 en 30 jaar. In 1985 is in opdracht van het ministerie VROM een onderzoek verricht naar het effect van de cursussen Milieu en Huishouden en naar de samenstelling van de bereikte doelgroep.

De onderzochte steekproef van 150 cursisten bestond voor ca 90% uit vrouwen. Het opleidingsniveau was vrij hoog: 11% universiteit, 20% HBO, 40% MBO, 7% LBO, 20% lager. Het grootste deel van de cursisten bestond uit huisvrouwen/mannen (63%). Ongeveer 30% werkte buitenshuis.

De motivatie om aan de cursus mee te doen was meestal interesse in milieu (80%). De overige 20% wilde kennis opdoen om zelf actief te worden op milieugebied, met name door het geven van voorlichting of door beleidsbeïnvloeding.

Men verwachtte van de cursus vooral praktische informatie zoals bijvoorbeeld "Hoe kun je milieuvriendelijk of energiezuinig huishouden?"; "Hoe voer je actie of geef je voorlichting?".

De meeste geënquêteerde cursisten bleken zich al voor de cursus milieuvriendelijk te gedragen. Dit veranderde nauwelijks door de cursus. Voor een groot deel "preekt men dus voor eigen parochie" met deze cursussen. Zinvol is echter dat de cursisten via deze cursus een bevestiging krijgen voor het vertoonde gedrag, waardoor ze het waarschijnlijk ook op langere termijn blijven vertonen. De meeste cursisten waren tevreden over de werkwijze en de inhoud van de cursus. Tot zover de onderzoeksgegevens.

Sinds enige tijd wordt extra aandacht besteed aan de volgende drie doelgroepen:

- agrarische vrouwen
- mensen die werkzaam zijn in de gezondheidszorg, met name de thuishulp (wijkverpleging, gezinshulp e.d.)
- kerken (vooral kader: predikanten, kerkeraadsleden)

Waar nuttig en mogelijk wordt daarbij op landelijk niveau samengewerkt met collega-organisaties die actief zijn binnen de volwasseneneducatie. Voor de organisatie van de cursussen voor agrarische jongeren gebeurt dat bijvoorbeeld samen met de Provinciale Consulenten Natuur- en Milieueducatie en voor een aantal langer lopende cursussen met het Vormingscentrum Kontakt der Continenten in Soesterberg. Om cursisten te werven worden folders verspreid via uiteenlopende kanalen zoals (biologische) winkels, bibliotheken e.d. en worden er affiches opgehangen in openbare gebouwen. Een cursus kan op een willekeurig moment starten, zodra er een groepje mensen bij elkaar is. Als data e.d. van een cursus bekend zijn, wordt vaak een persbericht verspreid. Het komt ook regelmatig voor dat mensen via de milieu-telefoon worden doorverwezen naar Milieukompas.

2.2.3 Werkwijze en thema's

De inhoud van een cursus staat niet van tevoren vast, maar hangt af van de belangstelling van de deelnemende cursisten. De themakeuze komt tot stand op de

eerste cursusbijeenkomst. Door middel van bepaalde werkvormen (werken met kranteartikelen, associaties) wordt geïnventariseerd welke problemen/thema's voor de groepsleden het meest belangrijk zijn en hoe men daaraan wil werken.

Tijdens de cursussen wordt veel gewerkt met concrete materialen. Er wordt gestreefd naar een grote inbreng van de cursisten. Ze worden zelf op pad gestuurd om bepaalde informatie te zoeken, ze moeten zelf materiaal lezen, enz. Er wordt veel gewerkt met discussies, quizzes en educatieve spelen. Deze manier van werken wordt door de cursisten over het algemeen wel gewaardeerd.

Tijdens de lange cursussen ligt in het tweede deel van de cursus het accent op het aanleren van vaardigheden die nodig zijn om zelf actief te worden op milieugebied. Het betreft het leren organiseren, het geven van voorlichting en de benadering van beleidmakers.

De laatste tijd blijken de korte cursussen meer aan te slaan dan de lange cursussen.

2.2.4 Organisatiestructuur

De docenten die de cursussen geven hebben meestal eerst zelf een cursus gevolgd. Het geven van de cursussen is vrijwilligerswerk. Soms worden de cursussen gegeven door mensen die (bijna) afgestudeerd zijn als bioloog, vormingswerker en dergelijke. Zulke docenten vallen echter vrij snel af op het moment dat ze een betaalde baan krijgen. De 'harde kern' bestaat uit al wat oudere docenten die het geven van cursussen naast hun reguliere werk doen. Veel van deze docenten zijn al jaren actief.

De docenten worden ondersteund door vijf professionele krachten: de zgn. regionale consultants. Deze organiseren trainingen, ondersteunen de docenten bij het geven van cursussen en geven -om feeling met de praktijk te blijven houden- zelf ook af en toe cursussen.

Van een aanstaand docent wordt verwacht dat deze eerst zelf een tijd actief meedraait in een Milieukompasgroep. Aansluitend volgt dan een scholing in het geven van voorlichting, actuele milieukennis en het kunnen bieden van handelingsperspectief voor milieuproblemen. Daarna volgt nog een zesdaagse cursus didactische vaardigheden.

Na- en bijscholing van docenten vindt plaats tijdens scholingsdagen en -weekenden. Er worden vijf tot zes scholingsdagen per jaar georganiseerd, meestal over een inhoudelijk onderwerp. Daarnaast wordt twee maal per jaar een weekend georganiseerd waarin vooral methodische en didactische thema's centraal staan. Bovendien kunnen docenten gebruik maken van de themadagen en actiedagen die Milieudefensie voor de eigen leden organiseert.

2.3 MILIEUKWARTET

2.3.1 *Algemeen*

Een van de aanleidingen voor het oprichten van Milieukwartet was het voorlichtingsproject van de WED (Werkgroep Energie Discussie) ter voorbereiding van de Brede Maatschappelijke Discussie over het energiebeleid. Na afloop van het project wilden veel vrouwen op een dergelijke manier verder met het geven van voorlichting over milieu. De wijze waarop in traditionele vrouwenorganisaties thema's werden aangepakt vond men niet bevredigend. Voor voorlichting over milieu wilde men een meer permanente structuur opzetten zoals al bestond binnen het project Milieu en Huishouden, het tegenwoordige Milieukompas. Omdat echter is gebleken dat Milieukompas de vrouwen binnen de traditionele vrouwenorganisaties niet tot nauwelijks bereikt, is gekozen voor oprichting van Milieukwartet.

In 1988 zijn door de circa 50 voorlichtsters van Milieukwartet ongeveer 150 losse voorlichtingsbijeenkomsten of cursusavonden verzorgd, waarmee in totaal zo'n 6700 vrouwen werden bereikt.

2.3.2 *Doelgroepen en werving*

Milieukwartet organiseert voorlichtingsbijeenkomsten en cursussen voor alle vrouwenorganisaties. Voorbeelden van organisaties waarvoor in 1988 gewerkt is:

- Nederlandse Christelijke Vrouwenbond
- Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen
- Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen
- Groene Kruis
- CDA-vrouwenberaad
- Rooie vrouwen
- Humanitas
- Ouderengroepen
- diverse kerkelijke vrouwenorganisaties

Milieukwartet wordt voor haar activiteiten gevraagd door de afdelingsbesturen van de diverse vrouwenorganisaties. Mond tot mond reclame speelt een grote rol bij het krijgen van bekendheid. Milieukwartet hoeft zelf niets te doen aan de werving van deelnemers. Dit doen de vrouwenorganisaties voor wie Milieukwartet activiteiten organiseert. Doorgaans komen de leden van de vrouwenorganisaties ongeacht het thema als vanzelfsprekend naar alle georganiseerde activiteiten.

Het feit dat veel vrouwen uit gewoonte komen heeft consequenties voor de houding van een deel van de vrouwen tijdens de bijeenkomsten. Een deel van hen is minder geïnteresseerd in milieuonderwerpen. Vooral van te voren is er vaak vrij veel weerstand tegen het feit dat ze zelf aan de slag moeten tijdens de bijeenkomsten. Dat heeft te maken met een zekere gewenning aan meer 'consumptieve' werkvormen

zoals bijvoorbeeld dialezingen. Achteraf blijkt een deel van de vrouwen wel positief over de actieve manier van werken en de behandelde thema's.

De cursussen worden soms onder de vlag van een bepaalde vrouwenorganisatie gegeven, maar soms ook los daarvan.

Dit laatste heeft als voordeel dat de vrouwen die niet bij een organisatie zijn aangesloten, makkelijker aan de cursussen meedoen. De vrouwen die voor een bepaalde cursus kiezen zijn - in tegenstelling tot de deelnemers aan eenmalige voorlichtingsactiviteiten - wel geïnteresseerd in de thema's die aan de orde komen. Ook voor cursussen geldt dat deze op aanvraag gegeven worden en dat Milieukwartet niet zelf haar cursisten hoeft te werven.

2.3.3 Werkwijze

De invulling van een bijeenkomst hangt onder andere af van de persoonlijke voorkeur van de voorlichtster en van de wensen van de organiserende instantie. Ook hangt het af van het feit of een afdeling al vaker een activiteit van Milieukwartet heeft gevolgd.

Bij een eerste bijeenkomst wordt meestal een algemeen programma gebracht onder het thema 'mens, milieu en samenleving'.

Hierin worden zoveel mogelijk actieve werkvormen gebruikt: discussies, associaties, vragen beantwoorden, educatieve spelen, eigen gedrag op milieugevolgen nagaan, enz. Een cursus bestaat meestal uit zes bijeenkomsten. De werkwijze sluit verder vrij nauw aan bij die van de eenmalige voorlichtingbijeenkomsten. Omdat de deelnemende vrouwen gemotiveerd zijn en de groepen kleiner, worden actieve werkvormen gebruikt.

2.3.4 Organisatiestructuur

Al het werk van Milieukwartet wordt ondersteund door een professionele kracht, die hier drie dagen in de week aan werkt.

Veel werk wordt verzet door het bestuur, dat uit zes vrouwen bestaat. Deze besteden op vrijwillige basis meerdere dagdelen per week aan Milieukwartet.

Er zijn nu zo'n 50 voorlichtsters actief in het land. Deze voorlichtsters ontvangen f40,- per avond, plus vergoeding van de gemaakte reiskosten. Om aan al de verzoeken te kunnen voldoen zouden eigenlijk nog 10 mensen nodig zijn. De voorlichtsters krijgen een basistraining van drie dagen, in samenwerking met een vormingscentrum, voordat ze aan de slag kunnen.

Tot nu toe is drie maal zo'n basistraining georganiseerd. Na- en bijscholing vindt plaats gedurende vier dagen per jaar. Tijdens deze activiteiten wordt altijd een combinatie van inhoudelijke zaken en didactiek geboden. De inhoudelijke zaken worden meestal uitbesteed, de didactische onderwerpen worden veelal verzorgd door de bestuursleden. Ook de organisatie van deze bijeenkomsten is in handen van de bestuursleden.

2.4 INSTITUUT VOOR NATUURBESCHERMINGSEDUCTIE

2.4.1 *Algemeen*

Het IVN is een landelijke vereniging met 160 lokale/regionale afdelingen die een breed scala van activiteiten op het gebied van natuur- en milieueducatie organiseert. Naast cursussen zijn dit onder andere wandelingen, lezingen, tentoonstellingen en natuurbeheersactiviteiten.

De cursussen worden op grote schaal georganiseerd en bezocht. Ter indicatie: in 1988 werden 43 natuurgidsencursussen (kaderopleiding) georganiseerd met 1150 deelnemers en 133 overige cursussen op het terrein van natuur en milieu met in totaal circa 3100 deelnemers. Het landelijk bureau van het IVN en de Provinciale Consulents Natuur- en milieueducatie ondersteunen deze activiteiten (naast diverse andere werkzaamheden).

2.4.2 *Doelgroepen en werving*

De cursussen worden bezocht door een heterogeen publiek. Er komen meer vrouwen dan mannen op de cursussen af. De groep mensen van 30 - 50 jaar maakt vaak een belangrijk deel van de deelnemersgroep uit. De deelnemers hebben wat betreft opleidingsniveau en beroep zeer verschillende achtergronden. Mensen met werk in de 'zachte sector' lijken wat meer voor te komen dan deelnemers uit het bedrijfsleven. De voorkennis van de deelnemers op het gebied van natuur en milieu kan sterk verschillen. In landelijke gebieden lijkt deze voorkennis iets groter dan in stedelijke gebieden.

Heel af en toe worden cursussen georganiseerd voor speciale doelgroepen, bijvoorbeeld voor werklozen via de sociale dienst, of voor gehandicapten.

De werving van cursisten vindt plaats via uiteenlopende kanalen: huis-aan-huisbladen, kabelkrant, affiches, folders in openbare gebouwen of in de eigen informatiecentra, natuurrubrieken in dagbladen e.d. Incidenteel wordt samengewerkt met omroepen (KRO-vogelcursus). Verder wordt tijdens wandelingen en andere activiteiten ook reclame gemaakt voor de cursussen.

In grotere plaatsen is de belangstelling voor de cursussen vaak groter dan het aantal beschikbare plaatsen.

2.4.3 *Werkwijze en thema's*

De inhoud van de basiscursussen wordt meestal vooraf bepaald door de docenten. Veel cursussen zijn zogenaamde 'groencursussen', die een breed opgezette algemene kennismaking met natuur en landschap in de eigen omgeving bieden. Doel is vooral om mensen te leren bewuster hun natuurlijke omgeving waar te nemen, en verwondering te wekken voor de mooie dingen in de natuur. De directe leefomgeving van de cursisten speelt in de cursussen vaak een centrale rol. Naast deze algemene

groencursussen worden door het IVN meer gespecialiseerde cursussen gegeven, bijvoorbeeld over vogels, paddestoelen, insecten en landschappen.

Het vergroten van milieubesef komt, als afgeleide doelstelling, vaak ook aan de orde tijdens de cursussen. Milieuproblemen zijn echter zelden uitgangspunt voor een cursus of lezing.

Tijdens de cursussen worden veel verschillende werkvormen gebruikt. Naast lezingen, vaak met dia's, worden actieve werkvormen gebruikt: 'natuurlijk materiaal' bekijken, onderzoeken, determineren, ervaringen uitwisselen e.d.

De werkwijze en thema's van de natuurgidsencursus en de docentenopleiding daarvoor worden in dit kader niet beschreven.

2.4.4 Organisatiestructuur

Het IVN bestaat uit 160 afdelingen. Elke afdeling voert een tamelijk zelfstandig beleid. Het aanbod aan activiteiten kan per afdeling sterk verschillen. Dit heeft ook te maken met de ontstaansgeschiedenis van de afdelingen: soms zijn ze voortgekomen uit vogelwachten, plaatselijke milieugroepen en dergelijke, en zijn zich pas later aan gaan sluiten bij het IVN. Er zijn afdelingen die jaarlijks meerdere cursussen aanbieden.

De afdelingen in iedere provincie vormen samen een district, met een districtsbestuur. Hierin zitten vertegenwoordigers van alle afdelingen en van de Werkgroep van Kampbegeleiders, een landelijke werkgroep van het IVN. Het district heeft onder andere als taak een verbinding te vormen tussen de afdelingen en het landelijk bureau. Andere taken zijn het nemen van initiatieven tot uitwisseling van ervaringen tussen de afdelingen en het organiseren van activiteiten op provinciaal niveau. In enkele provincies worden regelmatig thema-gerichte cursussen georganiseerd, soms mede bedoeld als na- en bijscholing van het IVN-kader. Uit ieder district zit een afgevaardigde in het landelijk bestuur.

Professionele ondersteuning van de afdelingen vindt plaats op provinciaal en op landelijk niveau. Iedere provincie beschikt over een consultant natuur- en milieu-educatie, die ondersteuning van de afdelingen als één van zijn taken heeft.

Daarnaast vindt ondersteuning plaats vanuit het landelijk bureau.

Opleiding van IVN-vrijwilligers vindt plaats door middel van natuurgidsencursussen. Deze cursussen duren meestal ongeveer 1½ jaar. Tijdens de cursussen wordt aandacht besteed aan inhoudelijke zaken op het gebied van natuur en milieu, en aan didactische en organisatorische vaardigheden. Voor de reeds gediplomeerde gidsen en cursusdocenten worden na- en bijscholingen georganiseerd. Docenten van IVN-basiscursussen ontvangen doorgaans geen vergoeding voor het geven van de cursus. De prijzen van de cursussen variëren van f25,- tot f75,-.

De Nederlander en het milieu

3.1 INLEIDING

Dit hoofdstuk gaat over de belangstelling van Nederlanders voor natuur- en milieuthema's. De mate van bezorgdheid voor de (eigen) leefomgeving en de soort oplossingen voor milieuproblemen die belangrijk worden gevonden komen aan bod en verder het verband tussen sociale klasse en de behoefte aan milieuinformatie. De voorkeuren voor natuur- en milieuonderwerpen van de deelnemers aan de cursussen van Milieukompas, Milieukwartet en het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie worden apart behandeld.

Voor de inventarisatie en beschrijving van de algemene gegevens is gebruik gemaakt van literatuuronderzoek en de milieutelefoon. De informatie over de milieuvorkeuren van de cursusdeelnemers is verkregen door middel van gesprekken met docenten van de betreffende cursussen.

3.2 BESCHRIJVING VAN DE BELANGSTELLING VAN NEDERLANDERS VOOR NATUUR- EN MILIEUONDERWERPEN

Nelissen (1987) heeft onderzoek verricht naar milieubesef en milieugedrag van Nederlanders. Al eerder (1986) werd door een commissie van de EG het milieubesef en milieugedrag van de Europeanen onderzocht. Als eerste oriëntatie op de vraag voor welke natuur- en milieuthema's Nederlanders belangstelling hebben, volgt hieronder een overzicht van een aantal relevante gegevens uit bovengenoemde studies.

Door de EG-commissie is onder andere onderzocht in hoeverre de geënquêteerden het noodzakelijk vonden dat bepaalde milieuproblemen opgelost zouden worden. Daarbij konden ze kiezen uit de categorieën 'noodzakelijk', 'wenselijk', 'niet zo belangrijk', 'niet nodig' of 'kan niet'. Het getal geeft aan hoeveel % van de geënquêteerden het noodzakelijk vond om het genoemde probleem op te lossen.

<i>uitsterven van planten en dieren</i>	70
<i>vervuiling</i>	60-70
<i>lichamelijke/psychische klachten, veroorzaakt door milieu</i>	55-60

<i>schaarste aan grondstoffen, voedsel en energie</i>	55-60
<i>vervuiling van hogere luchtlagen</i>	40
<i>zwerfvuil</i>	50
<i>ruimtegebrek</i>	40
<i>de smaak van drinkwater</i>	40
<i>geluidshinder</i>	40
<i>horizonvervuiling</i>	10

Verder werd in het kader van dit onderzoek gevraagd naar de behoefte aan informatie over milieuproblemen. De geënquêteerden kregen de vraag over welke onderwerpen ze persoonlijk beter wilden worden geïnformeerd. Uit de onderstaande lijst konden ze maximaal drie onderwerpen kiezen. Het getal geeft aan hoeveel % van de geënquêteerden een bepaald onderwerp noemde.

<i>1. Gevaarlijke chemische produkten</i>	43
<i>2. Verantwoorde verwijdering van afval</i>	31
<i>3. Maatregelen bij industriële ongevallen</i>	26
<i>4. Wat kun je zelf doen?</i>	24
<i>5. Milieu-effecten van industriële projecten</i>	22
<i>6. Voorzorgsmaatregelen ter voorkoming van milieuschade</i>	21
<i>7. Milieuwetgeving</i>	19
<i>8. Staat waarin de directe omgeving verkeert</i>	17
<i>9. Modelbedrijven</i>	14
<i>10. Gemeentelijke milieuvorlichting</i>	9

Men heeft bij bovenstaand onderzoek gezocht naar relaties tussen sekse en sociale klasse en de behoefte aan informatie over milieuonderwerpen. Dit leverde onder meer de volgende gegevens op:

- Milieuwetgeving werd vooral veel genoemd door mannen;
- 'Wat kun je zelf doen' werd vooral door vrouwen genoemd;
- Informatie over modelbedrijven werd vooral gevraagd door hoger opgeleide mensen;
- De thema's 3, 4, 6 en 8 werden veel genoemd door mensen met hogere inkomens.

Ook de mate van bezorgdheid van de Nederlander ten aanzien van het milieu op lokaal, nationaal en mondiaal niveau werd onderzocht. De vraag die de geënquêteerden moesten beantwoorden betrof de onderstaande onderwerpen. Ze konden kiezen uit: 'veel', 'tamelijk veel', 'weinig' of 'geen'. De percentages werden vermenigvuldigd met 3 (veel), 2 (tamelijk veel), 1 (weinig), of 0. Toelichting: als alle geënquêteerden veel klachten hebben, is de score dientengevolge 3.

lokaal niveau:	
1. <i>Horizonvervuiling</i>	0.97
2. <i>Afvalverwerking</i>	0.79
3. <i>Luchtverontreiniging</i>	0.64
4. <i>Verdwijning van landbouwgrond</i>	0.64
5. <i>Geluidshinder</i>	0.54
6. <i>Gebrek aan recreatiegebieden</i>	0.38
7. <i>Kwaliteit van drinkwater</i>	0.31
nationaal niveau:	
1. <i>Vervuiling van zee, meren en rivieren</i>	2.31
2. <i>Luchtvervuiling</i>	2.33
3. <i>Industriële afvalverwerking</i>	2.43
mondiaal niveau:	
1. <i>Uitsterven van planten en dieren</i>	2.25
2. <i>Uitputting van hulpbronnen</i>	1.95
3. <i>Broeikas-effect</i>	1.84

Uit dit onderzoek van de EG-commissie, verricht in 1986, lijkt te volgen dat mensen zich meer zorgen maken over nationale en mondiale milieuproblemen dan over kleinschalige problemen op lokaal niveau. Waarschijnlijk wordt dit soort getallen sterk beïnvloed door de actualiteit. Berichtgeving over bentazon in het drinkwater en dioxine die vrijkomt bij verbranding van afval kunnen vermoedelijk de getallen van het ene op het andere moment drastisch beïnvloeden.

De mate van bezorgdheid over het lokale milieu blijkt met een groot aantal zaken verband te houden:

- mensen die in een grote stad wonen maken zich meer zorgen dan mensen die in een dorp of op het platteland wonen;
- mensen die op een flat wonen maken zich meer zorgen dan mensen in een eengezinswoning;
- de bezorgdheid van mensen is groter naarmate ze beter zijn opgeleid, een hogere maatschappelijke positie innemen of een meer linkse politieke overtuiging hebben.

Uit het onderzoek van Nelissen in 1987 blijkt dat vrijwel iedere Nederlander zegt geïnteresseerd te zijn in het milieu. 70% zegt veel belangstelling te hebben, 23% weinig belangstelling en slechts 7% geen belangstelling. Verder werd de geënquêteerden gevraagd of ze veel, weinig of geen belangstelling hadden voor de onderstaande acht milieuonderwerpen. De getallen geven aan hoeveel procent van de ondervraagden zegt veel belangstelling te hebben.

1	<i>Behoud van natuur en landschap</i>	89
2-5	<i>Luchtverontreiniging, waterverontreiniging, bodemverontreiniging, verzuring</i>	65
6-7	<i>Huishoudelijk afval, radioactief afval</i>	55
8	<i>Geluidshinder</i>	40

Met behulp van aanvullende gegevens van Nelissen is in dit vooronderzoek onderzocht of er een verband bestaat tussen de belangstelling voor milieuonderwerpen en het beroep dat de geënquêteerde uitoefent. De algemene belangstelling voor milieu blijkt groter bij hoger opgeleiden en mensen met een linkse politieke overtuiging. Deze uitkomsten ondersteunen de bovenvermelde resultaten van het onderzoek van de EG-commissie.

Verschillen in belangstelling van de diverse beroepsgroepen voor milieuonderwerpen blijken echter vrijwel niet aanwezig.

Ten aanzien van het milieubesef zijn er wel verschillen tussen de beroepsgroepen:

- mensen met een hogere maatschappelijke positie zeggen een hogere bereidheid te hebben om in hun gedrag rekening te houden met het milieu;
- mensen met een lagere positie zien vooral burgers als hoofdschuldigen van milieuproblemen, mensen met een hogere positie vooral de industrie;
- mensen met een lagere positie vinden werkgelegenheid het belangrijkste maatschappelijke probleem van deze tijd, gevolgd door milieu, terwijl bij mensen met een hogere positie deze volgorde juist andersom is.

Een andere methode die is gebruikt om informatie te krijgen over de belangstelling voor milieuonderwerpen, is de milieutelefoon. Hieronder volgt een overzicht van onderwerpen waar de milieutelefoon veel vragen over krijgt. Dit overzicht is verstrekt door een medewerkster van de Milieutelefoon, Mevr. H. Schoor.

- batterijen (inleveren, soorten)
- koelkasten (inleveren, koelvloeistoffen, energie)
- plastic (afbreekbaarheid, inzameling, plastic flessen en bekertjes, soorten plastic)
- verf (milieuvriendelijkheid)
- ongediertebestrijding (hoe kun je milieuvriendelijk vlooien, mollen, muizen, houtwormen, algen, etc. bestrijden?)
- wasmiddelen (milieuvriendelijkheid, bepaalde merken, vloeibare wasmiddelen)
- spuitbussen en andere apparaten waar freonen in zitten
- schadelijke stoffen in produkten

Een groot deel van de vragen gaat dus over milieuvriendelijk handelen in het belang van de samenleving als geheel. De vragenstellers ondervinden zelf geen direct voordeel van het vertoonde gedrag (bijvoorbeeld batterijen en koelkasten inleveren, verwerking van plastic e.d.). Daarnaast komen vragen voor naar onderwerpen in de

woonomgeving die te maken hebben met de eigen gezondheid. Ook hier staat de vraag centraal hoe men door eigen gedrag milieuschade kan voorkomen. Verder blijkt dat actuele milieuonderwerpen zoals rampen, veel terugkomen in de gestelde vragen.

Er blijken meer vrouwelijke dan mannelijke vragenstellers: het percentage vrouwen ligt tussen de 55% en 77%, dat van mannen tussen 22% en 43%.

De categorieën vragenstellers zijn als volgt verdeeld:

<i>geïnteresseerde consumenten</i>	42% - 77%
<i>verontruste consumenten</i>	5% - 29%
<i>gehinderde consumenten</i>	2% - 8%
<i>leden van een milieugroep</i>	4% - 10%
<i>bedrijven of instanties</i>	8% - 13%
<i>scholieren of studenten</i>	1% - 3%

3.3 VOORKEUREN VOOR MILIEUONDERWERPEN BIJ CURSUSDEELNEMERS VAN DE ONDERZOCHE ORGANISATIES

3.3.1 Milieukompas

De cursusthema's in een cursus van Milieukompas worden veelal aangedragen door de cursisten. Zij doen dat meestal tijdens de eerste bijeenkomst van de cursus. De favoriete thema's hangen onder meer samen met het tijdstip waarop de cursus plaatsvindt. Dit tijdstip hangt op zijn beurt weer samen met de doelgroep die bereikt wordt: de ochtendgroepen bestaan vooral uit vrouwen. Het accent ligt hier vrij sterk op het thema 'milieu en huishouden': voedsel, energie, water, afval, was- en reinigingsmiddelen. De avondgroepen worden sterker door mannen bezocht. In deze groepen krijgen onderwerpen die 'milieu en samenleving' betreffen meer aandacht: onder andere derde wereld, CFK's, oorzaken van milieuproblemen, milieubeleid.

3.3.2 Milieukwartet

De thema's die tijdens de voorlichtingsavonden of cursussen van Milieukwartet aan de orde komen worden soms bepaald door de voorlichtster en soms door de afdeling die de avond of cursus organiseert. De thema's die tijdens de voorlichtingsavonden veel worden gevraagd zijn:

- afval (hoe kun je zelf de hoeveelheid afval beperken);
- voeding (in relatie met eigen gezondheid);
- energie (energiegebruik in huis, energiearme woningen).

Onderwerpen die meestal tijdens de cursussen aan bod komen zijn voeding, derde wereld, lucht, water, bodem en energie. De vragen die hierover tijdens de cursus gesteld zijn:

- hoe kun je in je eigen gedrag rekening houden met het milieu (onder andere toiletten schoonmaken, spuitbussen enz.);
- hoe kun je winkeliers zo ver krijgen dat ze meer milieuvriendelijke produkten, zoals flessemelk, gaan verkopen?
- hoe kun je invloed uitoefenen op het gemeentelijk milieubeleid?

Uit bovenstaande vragen blijkt dat vrouwen die aan een cursus deelnemen - in tegenstelling tot vrouwen die uit gewoonte een voorlichtingsavond bezoeken - zeer zeker belangstelling hebben voor milieuonderwerpen. Daarbij hebben vormen van milieuvriendelijk gedrag sterk de aandacht. Ook voor thema's die wat verder van de directe leefwereld van de vrouwen afstaan is vaak belangstelling, vooral op de momenten dat ze net in het nieuws zijn (ozonproblematiek e.d.).

De vrouwen die uit gewoonte de voorlichtingsavonden van Milieukwartet bezoeken staan vaak onverschillig of zelfs negatief tegenover milieuvriendelijk gedrag.

3.3.3 Instituut voor Natuurbeschermingseducatie

De onderstaande gegevens over de voorkeuren voor thema's en onderwerpen in de IVN-cursussen zijn gebaseerd op gesprekken met docenten van groencursussen uit de afdelingen Amsterdam en Amstelveen. Dat betekent dat grote voorzichtigheid is geboden bij het doen van uitspraken die het IVN meer in het algemeen betreffen. Tijdens de cursussen in Amsterdam en Amstelveen ligt het accent op natuurthema's hetgeen al direct blijkt uit de aankondiging van de cursussen.

Onderwerpen die in Amsterdam veel succes oogstten waren onder andere:

- werken met binoculair en andere methodes die verwondering wekken over details in de natuur;
- leren omgaan met veldgidsen, zodat je zelf praktisch aan de slag kunt met (het leren kennen van) de natuur;
- gebruik van planten en kruiden in de keuken en als huismedicijn;
- vogelgeluiden.

Milieu komt in de groencursus van de afdeling Amsterdam slechts zijdelings aan de orde. Vragen van de cursisten op dit gebied gaan vaak over de bedreiging van de eigen gezondheid en die van de kinderen, zoals het gebruik van giftige stoffen in en om het huis, het gebruik van bestrijdingsmiddelen tegen mieren, slakken e.d.

Programma's met een grote mate van zelfwerkzaamheid zoals bijvoorbeeld determineren en het onderzoeken van dieren en planten worden sterk gewaardeerd.

Ook in afdeling Amstelveen worden als aankondiging van de avonden in de groencursus uitsluitend natuurthema's gebruikt. In de inhoud van de cursusavond speelt milieu soms wel een centrale rol. Voorbeelden: een avond over het landschap van Texel, met veel aandacht voor waterwinning in de duinen en de milieugevolgen daarvan; een avond over ecologie, waarin kringlopen centraal staan en vooral aan-

dacht besteed wordt aan het verstoren van kringlopen door de mens in bijvoorbeeld landbouw (kunstmest, bio-industrie, mestoverschotten) en huishouden (compost, afval). Er wordt bewust gekozen voor natuur als ingang en het vergroten van milieubesef als uiteindelijk doel. Bij het publiek dat door de afdeling Amstelveen bereikt wordt zijn milieuonderwerpen als titel van een cursusavond/lezing niet geschikt. Dit blijkt vooral uit de aantallen belangstellenden voor de lezingen. De lezingen gingen zowel over 'groene' als 'grijze' thema's. Onderstaand volgt een overzicht van de belangstelling voor de diverse thema's.

<i>Wilde-planten bermen</i>	<i>zeer veel</i>
<i>Vogels</i>	<i>veel</i>
<i>Gescheiden huisvuil</i>	<i>zeer weinig</i>
<i>Zure regen</i>	<i>weinig</i>
<i>De Amstelveense Poel</i>	<i>zeer veel</i>
<i>Milieu in en om huis</i>	<i>weinig</i>
<i>Paddestoelen; planten herkennen; heemkruiden; planten in het duin; vleermuizen</i>	<i>alle veel of zeer veel</i>

De lezingen die de meeste belangstelling trekken, zijn lezingen die gaan over plekken in de directe omgeving. Daarbij speelt ook een rol dat de mensen die de lezingen verzorgden een grote bekendheid genoten.

Structuur en werkzaamheden van enkele organisaties op het terrein van de volwasseneneducatie

4.1 INLEIDING

Dit hoofdstuk geeft een overzicht van de activiteiten en de organisatiestructuur van een aantal organisaties op het terrein van de volwasseneneducatie. Het betreft de volksuniversiteiten en vier grote vrouwenorganisaties.

4.2 VOLKSUNIVERSITEITEN

4.2.1 Aard van de activiteiten

Volksuniversiteiten organiseren cursussen op zeer uiteenlopend terrein. De cursussen zijn te verdelen in een aantal categorieën:

- talencursussen
- creativiteitscursussen: schilderen, muziekbeoefenen etc.
- vaardigheidskursussen: timmeren, koken, naaien etc.
- levenswijze/lichaamsverzorging: yoga, meditatie etc.
- algemeen vormende cursussen: milieu, spreken in het openbaar etc.

Op het gebied van de organisatie van natuur- en milieucursussen zijn de ervaringen nog betrekkelijk beperkt. Als positief voorbeeld kan de Volksuniversiteit Veendam worden genoemd waar drie op natuur gerichte cursussen worden georganiseerd: een cursus alternatieve geneeswijzen, een cursus geneeskrachtige kruiden en een cursus in de eigen omgeving. De eerste twee worden gegeven door een vormingswerker, de laatste door een onderwijzer die ook actief is bij het IVN. De Volksuniversiteit Groningen organiseert vergelijkbare cursussen, één over natuurgeneeskunde en één over praktisch tuinieren.

Diverse vormings- en ontwikkelingscursussen zoals alfabetiseringscursussen werden vroeger door Volksuniversiteiten georganiseerd, maar vallen nu onder de Wet op de Basiseducatie en zijn ondergebracht in centra voor volwassenenonderwijs.

4.2.2 Organisatie

Er zijn nu 115 plaatselijke of regionale Volksuniversiteiten. Ze voeren een betrekkelijk zelfstandig beleid, ook op financieel gebied. Ze ontvangen meestal subsidie van de gemeente, of soms van de provincie in het geval ze regionaal werken.

Alle Volksuniversiteiten zijn aangesloten bij de Bond van Nederlandse Volksuniversiteiten. Deze bond heeft een landelijk bureau in Den Haag.

4.2.3 Taken van het landelijk bureau

Het landelijk bureau heeft de volgende taken:

- belangenbehartiging, onder andere richting overheid, bedrijfsleven en belastingdienst;
- deskundigheidsbevordering van docenten en bestuursleden.

Voor docenten die voor het eerst een cursus geven op een Volksuniversiteit bestaat een introductietraining van twee weekeinden. Verder worden regelmatig cursussen en trainingen voor docenten verzorgd, vooral op het gebied van didactiek en educatieve/sociale vaardigheden. Een groot deel van deze trainingen is bestemd voor talen-docenten, omdat het talenonderwijs meer dan éénderde van het totale cursusaanbod van de Volksuniversiteiten uitmaakt.

De thema's voor deze trainingen kunnen afkomstig zijn van docenten, of van besturen van een Volksuniversiteit indien ze het gevoel hebben dat er behoefte is aan een bepaald soort scholing.

Naast de ondersteuning in groepsbijeenkomsten is er ook persoonlijke begeleiding van docenten. Als het bestuur het idee heeft dat een docent niet goed functioneert, worden gesprekken met hem/haar gevoerd om dit te verbeteren.

Behalve door trainingen worden docenten en besturen door middel van periodieken ondersteund. Er is een landelijke Nieuwsbrief voor docenten met informatie over de praktijk van het lesgeven en de ontwikkeling van cursussen. Verder ontvangen de bestuursleden een eigen blad. Contact en communicatie tussen de aangesloten leden vindt plaats door middel van provinciaal en regionaal overleg.

Tenslotte regelt het bureau de gezamenlijke propaganda en stimuleert het de ontwikkeling van nieuwe initiatieven.

4.2.4 Taken van het bestuur van een Volksuniversiteit

De besturen van de Volksuniversiteiten verzorgen de werving en administratie van de cursussen. Dit betreft zowel de werving van deelnemers als die van docenten. De bestuursleden zijn niet altijd bij de cursussen aanwezig. Dit is vaak onmogelijk omdat soms tientallen cursussen tegelijk worden gegeven. In die gevallen is er wel een bestuurslid in het gebouw aanwezig waar de cursussen gegeven worden. Het betreffende bestuurslid fungeert dan als gastheer/vrouw en maakt de cursisten wegwijs.

4.2.5 De docenten

Docenten verzorgen uitsluitend de inhoud van de cursus. Ze worden door het bestuur benaderd in het geval dit een bepaald soort cursus wil organiseren, maar het komt ook voor dat docenten zichzelf aanbieden om een bepaalde cursus te geven. Docenten worden op free-lance basis betaald. Omdat docenten geen langer

lopend contract met een Volksuniversiteit kunnen aangaan, kunnen ook geen eisen worden gesteld wat betreft scholing e.d. Veel docenten zijn echter in het bezit van een officiële bevoegdheid voor het vak dat ze geven.

De docenten zijn geheel vrij in het volgen van het scholingsaanbod. Uiteraard is het wel zo dat slecht functionerende docenten niet opnieuw gevraagd worden voor het geven van een cursus.

4.3 VROUWENORGANISATIES

Er zijn in Nederland vier grote 'traditionele' vrouwenorganisaties:

- Nederlandse Bond Van Plattelandsvrouwen (NBVP)
- Katholieke Plattelandsvrouwen Nederland (KPN)
- Nederlandse Christelijke Vrouwenbond (NCVB)
- Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen (NVvH)

In totaal zijn enkele honderdduizenden vrouwen lid van één van deze organisaties. Voor alle bonden geldt dat ze diverse activiteiten ondernemen op het gebied van participatie van vrouwen in maatschappelijke activiteiten en mogelijkheden bieden voor sociaal contact, gezelligheid en recreatie. Hieronder volgt een overzicht van de organisatiestructuur van de verschillende bonden.

4.3.1 Nederlandse Bond Van Plattelandsvrouwen (NBVP)

Deze Bond heeft ongeveer 80.000 leden verdeeld over 745 plaatselijke afdelingen. Van deze leden zijn ongeveer 17.000 vrouwen kaderleden, die bestuurlijk, organisatorisch of uitvoerend werk verrichten. Iedere provincie heeft een eigen bestuur, dat de afdelingen ondersteunt. De besturen worden op hun beurt weer ondersteund door provinciale consulenten (beroepskrachten). De provincies worden landelijk ondersteund door een landelijk bestuur, en hieraan gekoppeld het landelijk bureau. Dit bureau bestaat eveneens uit beroepskrachten.

De besturen worden gevormd door bestuurlijke kaderleden. De cursussen en andere activiteiten worden veelal verzorgd door uitvoerende kaderleden: cursusleidsters, gespreksleidsters, leeskringleidsters enz. Beide soorten kaderleden worden bijgeschoold tijdens kaderdagen en kadcursussen. Deze worden ondersteund door de projectgroep kadervorming.

4.3.2 Katholieke Plattelandsvrouwen Nederland (KPN)

Dit is een overkoepelende organisatie van vier regionale katholieke vrouwenorganisaties: de KVO (Noord-Brabant, Zeeland) de KPO (Groningen, Friesland, Drenthe, Gelderland, Utrecht), de LVB (Limburg) en de LTV (Noord-Holland, Zuid-Holland). Deze organisaties zijn in veel gevallen aangesloten bij de katholieke boerenstandsorganisaties.

De gewesten bestaan uit kringen, die weer uit afdelingen bestaan. In totaal zijn er

619 plaatselijke afdelingen. Ieder gewest wordt ondersteund door eigen consulentes. Deze organiseren de kadertrainingen binnen het gewest. De kadertrainingen zijn vooral gericht op verwerving van bestuurlijke kwaliteiten. Ze worden meestal uitgevoerd door deskundigen uit de eigen organisatie, vaak mensen uit kringen van het onderwijs. Wat betreft de inhoudelijke en didactische ondersteuning van de kadertraining wordt vaak gebruik gemaakt van externe deskundigen. Het uitstippelen van het landelijk beleid gebeurt door de consulentes. Die komen hiervoor eens per twee maanden bij elkaar. Contact met de achterban vindt plaats via een nieuwsbrief, die eens per kwartaal wordt uitgegeven.

4.3.3 Nederlandse Christelijke Vrouwenbond (NCVB)

Deze bond heeft 60.000 leden, verdeeld over 800 afdelingen, die weer tot 16 gewesten zijn samengevoegd. Ieder gewest heeft een eigen bestuur, dat vaak initiatieven neemt voor activiteiten in de afdelingen.

Voor de leden uit de gewesten is er in voor- en najaar een gewestelijke vergadering. Aan het hoofd van ieder gewest staat een gewestelijke presidente. De gewestelijke presidentes komen eens per 2 maanden bijeen op het hoofdkantoor. Documentatie die bestemd is voor de gewesten dient in eerste instantie naar de presidentes verstuurd te worden.

Op het hoofdkantoor is een educatief medewerkster als betaalde kracht aangesteld. Zij werkt aan de kadervorming in de afdelingen en de gewesten zoals het trainen van bestuursleden en gespreksleidsters. Verder heeft ze taken als beleidsmedewerkster en houdt ze zich bezig met het ontwikkelen van materialen.

De NCVB is onlangs gestart met een driejarig project getiteld 'gezondheidszorg, een gezonde zaak'. Een deel van de activiteiten in de afdelingen zal aan dit project worden gewijd. Uiteindelijk zal het project uitmonden in een landelijk congres dat aan hetzelfde thema zal zijn gewijd. Daarnaast worden op initiatief van de afdelingen of de gewesten ook andere cursussen en activiteiten georganiseerd.

4.3.4 Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen (NVvH)

De NVvH bestaat uit afdelingen gegroepeerd in gewesten die ongeveer overeenkomen met de provinciegrenzen. Afdelingen organiseren zeer uiteenlopende cursussen variërend van talen- en creatieve cursussen tot belastingcursussen. Het initiatief voor het organiseren van een cursus komt meestal uit de afdelingen of van de docenten. De cursussen worden gegeven door eigen leden, maar ook door externe docenten. Ook worden studiedagen georganiseerd. De docenten worden niet door de NVvH ondersteund. De docenten zijn in het bezit van een voor de cursus relevante bevoegdheid of geven de cursus vanuit een jarenlange ervaring.

Een deel van de activiteiten staat in het teken van een landelijk thema. Dit varieert

per jaar. Voor de activiteiten in het kader van het jaarthema worden wel trainingen georganiseerd.

De NVvH organiseert incidenteel activiteiten die met milieu te maken hebben. Er is bijvoorbeeld een groot aantal activiteiten rond het thema 'Klein Chemisch Afval' georganiseerd. Over het algemeen is er vanuit de afdelingen veel belangstelling voor milieuthema's. Om milieuactiviteiten aan de NVvH aan te bieden dient contact te worden opgenomen met het landelijk bureau. De informatieverstrekking van het landelijk bureau naar de kaderleden gebeurt via een mededelingenblad dat eens per kwartaal verschijnt.

Mogelijkheden en randvoorwaarden voor natuur- en milieucursussen

5.1 INLEIDING

Dit hoofdstuk trekt een aantal belangrijke conclusies uit de voorafgaande hoofdstukken op basis waarvan randvoorwaarden worden geformuleerd voor een effectieve opzet van natuur- en milieucursussen. Daarbij wordt aandacht gegeven aan belangrijke aspecten van de voorbereidingsfase zoals werving, themakeuze, werkvormen en cursusduur. Het tweede katern in deze serie, 'Criteria Cursusmaterialen', werkt een aantal aspecten van deze fase nader uit.

5.2 ORGANISERENDE INSTANTIE

De organiserende instantie kan op verschillende manieren invloed hebben op de belangstelling voor een cursus. Zo is het bijvoorbeeld van belang dat de organisator vertrouwen inboezemt bij de doelgroep.

Veel mensen die nog niet eerder met de natuur- en milieuactiviteiten in aanraking zijn geweest, laten zich gemakkelijk afschrikken door namen als 'Milieudefensie' of 'Milieukompas'. Deze worden door hen snel geassocieerd met 'links' en 'radicaal'. Het IVN trekt vooral publiek dat interesse heeft in natuur en landschap.

Instanties zoals buurt- en clubhuizen, de eigen vrouwenorganisatie en de eigen kerk staan vaak dicht bij de mensen en zijn minder of niet politiek beladen. De leden hebben in die organisatie vertrouwen en voelen zich 'thuis'. Voor zover zij niet ook al een sterke natuur- en milieuinteresse hebben, zijn deze organisaties een belangrijke mogelijkheid om hen met natuur- en milieueducatie te bereiken.

5.3 WERVING

Een goede werving voor een cursus is onontbeerlijk om bij de beoogde doelgroep op voldoende belangstelling te kunnen rekenen.

Tussen het moment dat iemand besluit een cursus te organiseren en het moment dat een potentiële cursist besluit een cursus te volgen zijn in de werving een aantal stappen te onderscheiden:

- 1 De informatie over de cursus is beschikbaar en moet vervolgens via de daarvoor geschikte media bij de beoogde doelgroep bekend worden.

- 2 De informatie moet qua vorm en inhoud zo opvallend mogelijk worden aangeboden om de doelgroep daadwerkelijk te bereiken.
- 3 De potentiële cursist besluit op basis van de aangeboden informatie een volgende stap te ondernemen, bijvoorbeeld door meer informatie aan te vragen, naar een voorlichtingsbijeenkomst over de cursus te gaan of door zich op te geven.

Omdat het volgen van een cursus een flinke investering vraagt in tijd, geld en moeite is de drempel voor mensen die niet eerder met natuur en milieu te maken hebben gehad hoog.

De derde stap zal daarom alleen plaatsvinden wanneer iemand het idee heeft dat de cursus hem/haar daadwerkelijk iets oplevert, zoals bijvoorbeeld gewenste kennis en sociale contacten en eventuele financiële voordelen (bijvoorbeeld door energiebesparing). Het rendement van een basiscursus natuur en milieu is echter veel moeilijker concreet te maken dan dat van bijvoorbeeld een cursus auto-onderhoud of een talencursus. Als voordelen kunnen worden genoemd:

- het waarheidsgehalte van informatie uit de media beter kunnen beoordelen en in gesprekken beter mee kunnen praten;
- kinderen een betere opvoeding kunnen geven en hen kunnen begeleiden bij schoolwerkzaamheden met betrekking tot natuur- en milieuonderwerpen;
- doeltreffender invloed kunnen uitoefenen op (gemeentelijk) beleid ten aanzien van natuur, milieu, veiligheid en gezondheid;
- het kunnen herkennen van planten en dieren en meer kunnen genieten van de natuur tijdens de vrije tijd;
- het kunnen inrichten van het huishouden op een wijze die beter is voor de eigen gezondheid en voor het leefmilieu in het algemeen.

In project Natuur- en Milieueducatie, Cursussen Voor Volwassenen, worden mensen geworven op de natuur- en milieuhoud van de cursus en moet het rendement van de cursus vanuit die inhoud dus zo concreet mogelijk worden gepresenteerd.

Wil werving van mensen met een gering milieubesef voor een cursus slagen, dan is een langdurige, trapsgewijze wervingsstrategie nodig. Dit kan bijvoorbeeld betekenen dat eerst een kennismakings-/informatieavond wordt georganiseerd, eventueel met een 'lokkertje' waar de mensen op af komen.

5.4 T H E M A ' S

Uit de geciteerde onderzoeken en de eigen inventarisatie van de belangstelling voor milieuthema's bij Nederlanders, komt een grote variatie in themavoorkeur naar voren. Naast de feitelijke verschillende methoden zijn een aantal verschillen ook te verklaren uit de verschillende methoden van onderzoek. Enkele conclusies zijn:

- er is over het algemeen veel belangstelling voor thema's die te maken hebben met de directe leefomgeving van de doelgroep. Dit geldt vooral voor thema's op het gebied van natuur en landschap;

- er is veel belangstelling voor thema's die een directe toepasbaarheid in het dagelijkse leven hebben;
- er is veel belangstelling voor thema's die aansluiten bij de actualiteit. Ook thema's die niet te maken hebben met de directe leefomgeving, of geen directe toepasbaarheid hebben in het dagelijkse leven, kunnen wel 'scoren' wanneer ze erg actueel zijn. Voorbeelden: het broeikaseffect na afloop van de zeer zachte winter van '88-'89; de ozonproblematiek in dezelfde periode door een groot aantal nationale en internationale conferenties; kernenergie na Tsjernobyl;
- de naam en traditie van de organiserende instantie kunnen invloed hebben op de belangstelling voor een bepaald thema. Je zou de lage opkomst bij een avond over een milieuonderwerp bij het IVN als volgt kunnen verklaren: het IVN-publiek laat zich afschrikken omdat de avond over milieu gaat en ze van het IVN 'groene' thema's gewend is. Het publiek dat in milieu geïnteresseerd is komt evenmin, omdat ze van een 'groene' organisatie als het IVN op dat gebied weinig goeds verwacht.

5.5 W E R K V O R M E N

Een cursus is meer dan een serie lezingen. Variatie in werkvormen is dus noodzakelijk. Werkvormen waarbij de cursisten zelf actief aan de slag moeten zoals verwerkingsopdrachten, discussies en creatieve werkvormen, roepen soms weerstand op maar wekken meestal achteraf waardering. Veel cursisten stellen het op prijs kennis te nemen van de ervaringen van andere cursisten. Actieve werkvormen maken het gemakkelijker om de aandacht erbij te houden en bevorderen de groepsvorming.

5.6 C U R S U S D U U R

Het grootste deel van de cursussen uit de inventarisatie had een lengte van zes tot acht bijeenkomsten. Bij kortere cursussen is de verleiding groot om veel verschillende onderwerpen kort aan bod te laten komen, om toch een "volledige" cursus aan te bieden. Dit leidt echter gauw tot een rommelig karakter, waardoor cursisten de aangeboden informatie moeilijk op kunnen nemen en vinden dat ze te weinig hebben geleerd. De drempel om een kortere cursus te volgen ligt echter lager dan voor het volgen van een langere cursus. Milieukompas heeft bijvoorbeeld de ervaring dat mensen gemakkelijker afkomen op cursussen van vier bijeenkomsten dan op langere cursussen. Langere cursussen vergen een extra zware investering en hebben een grote spreiding in de tijd hetgeen de kans op 'afhaken' aanzienlijk vergroot.

5.7 P R I J S

Vaak zijn natuur- en milieucursussen die door vrijwilligers georganiseerd worden erg goedkoop. Dit schrikt mogelijk mensen af: voor zo weinig geld kan nooit veel goeds geboden worden.

Dit geldt zeker wanneer de cursus deel uitmaakt van een groter pakket aan cursussen die verder alle de 'normale' prijs van zo'n f200,- hebben. Binnen de volksuniversiteiten zijn dit gangbare prijzen voor cursussen. Dit betreft dan wel cursussen van 20 tot 25 bijeenkomsten.

Aan de andere kant kan een te hoge prijs weer het gevolg hebben dat mensen met lage inkomens niet komen.

5.8 L O K A T I E

De aard van de cursusruimte heeft ook invloed op het bereiken van de doelgroep. Allereerst is van belang wat voor associaties een gebouw oproept: alternatief, gemeedelijk, soft, degelijk, rommelig, gezellig enzovoort.

Verder is de wijze van bereikbaarheid van de ruimte per openbaar vervoer of met eigen vervoer een belangrijke factor om mee rekening te houden. Hoe dicht het gebouw bij de doelgroep staat - zowel letterlijk als figuurlijk - hoe groter de kans dat de doelgroep bereikt wordt.

1. COMMISSIE E.G.(1987).
De Europeanen en hun milieu in 1986.
2. MEEGEREN, P. van. (1986/7.)
Naar een planmatige voorbereiding van natuur- en milieuvorlichting.
*Deelrapport 1: kennisbundeling. Deelrapport 2: bestudering van praktijkvoor-
beelden.*
3. MEEGEREN, P. van. (1988)
Natuur- en milieuvorlichting: een goede voorbereiding is het halve werk.
Handleiding voor particuliere natuur- en milieuorganisaties.
4. MEER, F. v.d. (1981)
Achtergronden van milieugedrag.
5. MILIEUKOMPAS. (1987)
Beleidsplan voor 1988.
6. MOSTERT, J. (1989)
Volksuniversiteiten 75 jaar volwassenenonderwijs.
Volwassenen Educatie (12):7
7. NIEUWSBRIEVEN MILIEUKWARTET, JAARGANG 1988
8. NELISSEN, N. (1987)
De Nederlanders en hun milieu.
Een onderzoek naar het milieubesef en het milieugedrag van vroeger en nu.
9. RITZEN, J.M.M. e.a. (red).
Gids volwasseneneducatie VUGA.
10. SERVELLEN, A. VAN (1989).
Het ingebouwde vormingswerk bij de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen.
Volwassenen Educatie (12):7
11. STROOMBERG, H.P. e.a. (RED.)(1989).
Leren van volwassenen.
Contouren van een didactiek.

Bijlagen

Bijlage 1

GERAADPLEEGDE PERSONEN EN ORGANISATIES

Anneloes Spruyt	IVN-afdeling Amsterdam, docente van groencursussen
Pat de Ruyg	IVN-afdeling Amsterdam, cursuscoördinatrice
Henk Glas	IVN-afdeling Amstelveen, bestuurslid en docent groencursussen
Rita Fromm	Milieukwartet, coördinatrice
Lieda Bot-Don	Milieukwartet, voorzitter, voorlichtster en cursusdocente
Dhr. H. Leuvenink	BNVU, directeur
Elodie van Steenhoven	Milieukompas, regionaal consulente in Groningen/Drenthe, cursusdocente
Jan Colenbrander	Vormingscentrum/Volksuniversiteit Veendam
Mieke Mes	Katholieke vrouwenorganisatie (Zeeland, Noord-Brabant), consulente
Marianne Knikkink	Katholieke Plattelandsvrouwenorganisatie (regio noord/oost), consulente
Hanke Schoor	medewerkster Milieutelefoon
Nico Nelissen	Katholieke Universiteit Nijmegen, auteur van 'De Nederlanders en hun milieu'.

Verder zijn gesprekken gevoerd met enkele informatrices van de Nederlandse Vereniging van Huisvrouwen, de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen en de Nederlandse Christenvrouwenbond.

Bijlage 2

ENQUÊTE

DOELGROEP

- welke groep wordt bereikt met de cursussen (leeftijd, geslacht, opleiding, werkring, belangstelling)?
- wat zijn de motieven van de cursisten om mee te doen aan de cursussen?
- welke vragen stellen mensen tijdens de cursussen?

THEMA'S

- welke thema's komen tijdens de cursussen aan bod?
- hoe komt de themakeus tot stand?
- voor welke thema's is veel/weinig belangstelling?
- welke relatie bestaat er tussen doelgroep en themavoorkeur?

- W E R V I N G**
- hoe worden de cursusdeelnemers geworven?
 - welke randvoorwaarden hebben invloed op de belangstelling voor een cursus?
- W E R K W I J Z E**
- hoe is een cursus respectievelijk voorlichtingsavond opgezet?
 - welke werkvormen worden gebruikt?
 - welke werkvormen worden het meest gewaardeerd door de cursisten?
- D O C E N T E N**
- wat voor mensen geven de cursussen (opleiding, belangstelling e.d.)
 - hoe vindt de werving van de docenten plaats?
 - hoe worden de docenten opgeleid?
 - hoe worden de docenten ondersteund en bijgeschoold?
 - wat is de status van de docenten (vrijwilliger, free-lancer, betaalde kracht op contractbasis)?

